

ВІДГУК

офіційного опонента, професора,

завідувача кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу

Чернівецького університету імені Юрія Федьковича *Бялика Василя Дмитровича*

на дисертацію *Оксани Дмитрівни Мельничук*

«Когнітивне схематизування досвіду *невербального* в англійськомовному художньому дискурсі»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за

спеціальністю 10.02.04 - германські мови

Дисертаційне дослідження Оксани Мельничук виконано у руслі когнітивної лінгвістики, об'єктом якої виступає «пізнавальний процес, результатами якого є набуття досвіду, отримання знань шляхом сенсомоторного сприйняття світу за допомогою органів чуття, інтеріоризації у свідомості результатів цього сприйняття, обробки й переробки набутих знань на підставі внутрішнього рефлексивного досвіду, систем категоризації та концептуалізації, а також мовної інтерпретації та переінтерпретації» (Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. С. 371). Когнітивна лінгвістика та когнітивна семантика, зокрема, є одним із найголовніших чинників мультидисциплінарного дослідження людської когніції, яке завжди пов'язане з антропоцентричним підходом до вивчення мови. Важливим у цьому аспекті є розгляд людської когніції як системи знань про досвід людини. Поняття системи, як відомо, знаходимо у праці Е. Б. Кондільяка «Трактат про системи», опублікованій ще у 1749 р., де під системою він розуміє не що інше, як розташування якого-небудь мистецтва або науки у певному порядку, в якому вони всі взаємно пов'язано підтримують один одного і в якому останні частини пояснюються першими. Система безпосередньо пов'язана із структурою мови як способом організації систем, реляційним каркасом мови.

Проблема теоретичного та методологічного обґрунтування наскрізних принципів, напрямів, механізмів та результатів якісного моделювання та практичного виявлення у художньому дискурсі когнітивного схематизування

констант досвіду *невербального* як втіленого та організованого у вигляді фреймової схеми знання та досвіду про невербальну комунікацію/поведінку, враховуючи структурний, когнітивний та інтерпретаційний виміри, безумовно потребує ґрунтовного дослідження. Крім того, багатовимірний та рамковий підходи до розуміння складних динамічних лінгвістичних явищ та сутностей, дозволяють виявити онтологічну природу засобів актуалізації констант досвіду *невербального* в дискурсі художнього прозового тексту як фреймової схеми шляхом відбиття рівневих (семантичний, синтаксичний, тематичний, наративний) та системних (структурний, когнітивний, інтерпретаційний) чинників когнітивної схеми щодо їхнього розуміння та інтерпретації, що зумовлює високу актуальність дослідження.

Дисертаційне дослідження О.Д. Мельничук заповнює лакуну в системному дослідженні теоретико-методологічного підґрунтя моделювання констант досвіду *невербального* як організованого втіленого знання в системі поверхневих (семантичний, синтаксичний) та глибинних (тематичний, наративний) фреймів з урахуванням структурного, когнітивного та інтерпретаційного аспектів. Зокрема, вагомим науковим внеском дослідження є осмислення ролі фреймової схеми констант досвіду *невербального* в реалізації когнітивного схематизування та описі структури і процедури аналізу семантичного, синтаксичного, тематичного та наративного фреймів в англійськомовному художньому дискурсі. Когнітивне схематизування констант досвіду *невербального* в англійськомовному художньому дискурсі, за твердженням авторки, уможливорює організацію та актуалізацію необхідних знань як втіленого досвіду *невербального*, «розгортає» схемну фреймову модель сприйняття та інтерпретації смислу через зв'язки поверхневого/структурно-семантичного та глибинного/смислового рівнів шляхом їхнього представлення у структурному, когнітивному та інтерпретаційному вимірах.

Висловлені положення та рекомендації відзначаються достовірністю, підтвердженою широким колом окрім емпірико-теоретичних досліджень, лінгвістичних методів, також широким використанням кількісного аналізу (представлення кількості типів семантичних значень і граматичних конструкційних

схем) із залученням методів прикладної лінгвістики: статистичного опрацювання кількісних показників із використанням програмного середовища R (методи описової статистики – середнє значення, медіана, стандартне відхилення, мінімальне та максимальне значення, квартилі, діапазон, скошеність, ексцес, діаграми розсіювання, гістограми; параметричний статистичний тест: *ANOVA*; непараметричні статистичні тести: *Хі-квадрат*, тест *Краскела-Уоллеса*) та комп'ютерного аналізу текстових даних (застосунки для аналізу текстового корпусу – *Voyant Tools, SketchEngine, AntConc*).

Детальне ознайомлення з текстом наукового дослідження, авторефератом і публікаціями О. Д. Мельничук дозволяє стверджувати, що підхід дисертантки до аналізу предмета дослідження є фундаментальним й ґрунтовним. Дисертація має логічну структуру, яка дозволяє розкрити поставлені дослідницькі завдання та досягти поставленої мети.

Методологічною основою дослідження є спектр філософсько- світоглядних, загальнонаукових та спеціальних підходів й методів наукового осмислення мовних, комунікативних та когнітивних явищ.

При написанні дисертації О. Д. Мельничук базується на таких вихідних положеннях, доведених у лінгвістиці: принципи моделювання та організації знання як втіленого досвіду у ХПТ, зокрема знання про невербальну комунікацію/поведінку як констант досвіду *невербального* засноване на поєднанні структурної (R. Barthes, C. Bremond, J. Culler, G. Genette, A.-J. Greimas, G. Prince, M. Riffater, T. Todorov), когнітивної (R. Ingarden, A.-J. Greimas, D. Herman, M. Jahn, M. Minsky) та інтерпретаційної (U. Eco, S. Fish, H.-G. Gadamer, Jr. E. D. Hirsch, W. Iser, H. R. Jauss, P. Ricoeur, P. Tere) парадигми вивчення тексту, теорії тексту, теорії дискурсу, когнітивної лінгвістики, когнітивної семантики (V. Evans, Ch. Fillmore, G. Lakoff, D. Lee, L. Talmy), когнітивної граматики (R. Dirven, J. Taylor, R. Langacker), когнітивної поезики (K. Kukkonen, G. Steen, P. Stockwell), когнітивної стилістики (M. Burk, J. Culpeper, E. Semino), когнітивної психології (L. Barsalou, M. Eysenck, D. Groom, U. Naisser, R. Sternberg), наратології (I. А. Бехта, M. Bal, N.

Bekhta, D. Cohn, J. Landa, S. Onega, F. Stanzel), психолінгвістики (С. В. Заскін, М. Traxler, W. Levelt, S. Pinker), теорії штучного інтелекту (J. Fodor, R. Jackendoff, Ph. Johnson-Laird, A. Lieto, D. Marr, M. Minsky, R. Schank, T. Winograd), поетики (R. Barthes, L. Hjelmslev, R. Ingarden, W. Iser, S. Rimmon-Kenan, T. Todorov), комунікативної лінгвістики (Ф. С. Бацевич, J. Hall, M. Knapp, B. Korte, F. Poyatos, S. Portch), стилістики (S. Fish, G. Leech, M. Short, P. Simpson), семіотики (Н. І. Андрейчук, G. Frege, C. Morris, M. Riffaterre), літературознавства (M. Caracciolo, C. Emmot, M. Fludernik, U. Margolin), філософії мови (A. Barber, J. Mandler, A. Miller, W. Quine).

Науково-теоретичне підґрунтя проблеми досвіду невербального в дискурсі художнього прозового тексту в контексті когнітивної наратології охоплює наукові розвідки, присвячені моделюванню або імітуванню людського наративного інтелекту, спрямованого на розуміння смислу художнього тексту (D. Cohn, L. Doležel, P. Hühn, T. Kindt, H.-H. Müller, A. Nünning, A. Palmer, J. Phelan), засобів представлення елементів невербальної комунікації/поведінки у художніх прозових текстах (І. Серякова, Л. В. Солощук, О. А. Янова, В. Corte, D. Crystal, M. Danesi, F. Poyatos, S. Porch, X. Wan), когнітивні схеми інтерпретації та ідентифікації оповідних елементів художнього дискурсу (M. Seidel, E. Spolsky, W. Schmid, O. Scholz, L. Zunshine, F. Zipfel), інтерпретацію художніх прозових текстів як когнітивного та комунікативного середовища актуалізації концептів (Н. І. Андрейчук, Л. І. Белехова, О. П. Воробйова, О. М. Кагановська), розробку наратологічних моделей (D. Herman, M. Jahn, A. Kuzmicova, M. Mäkelä, B. Pettersson, J. Pier, M. L. Ryan, M. Sternberg, P. Werth), досвід інтелектуального емоційного осмислення наративів (І. Б. Морозова, С. Emmot, P. Hogan, I. Janá, M. Mateas, D. Miall), пізнання художнього тексту відносно чинників, пов'язаних з продукуванням та інтерпретацією наративів (Т. Адорно, У. Еко, Н. Г. Єсипенко, А.-J. Greimas, D. Herman, R. Ingarden, M. Minsky), процеси розуміння оповідного світу, викликаного наративними уявленнями (J. Gibson, P. Gil, F. Hart, S. Heinen, M. McKenzie, B. McHale), звернення до свідомості персонажів через класи

текстових підказок (J. Culpeper, M. DiBattista, R. Gerrig, F. Jannidis, S. Keen) та міждисциплінарним характером методологічних підходів до досліджуваних об'єктів.

Однозначною перевагою дослідження є те, що воно ґрунтується на міждисциплінарному підході, що означає залучення потенціалу понять, теорій, концепцій, окремих підходів різних дисциплін. Такий підхід дозволив комплексно підійти до вивчення ХПТ та досвіду *невербального* у ньому в контексті когнітивного схематизування як організованого втіленого знання в системі поверхневих (семантичний, синтаксичний) та глибинних (тематичний, наративний) фреймів з урахуванням структурного, когнітивного та інтерпретаційного аспектів. Відзначимо аргументоване застосування О. Д. Мельничук аналізу когнітивного схематизування констант досвіду *невербального*, який зорієнтував дослідницю на розкриття суті проблеми, згідно із системою поверхневих та глибинних фреймів, та окреслена як (1) кількісна (відносна, абсолютна частота, ранг і загальна кількість лексем; статистичні обчислення) та якісна (контексти вживання лексем, виокремлення описового та неописового значення) характеристика досліджуваного корпусу у семантичному фреймі; (2) встановлення типів та кількості конструкційних схем, які охоплюють відповідні частини мови та виявлення типів значення констант досвіду *невербального* (акустичне, неакустичне, фізичне, емотивне, метафоричне) у синтаксичному фреймі; (3) експлікація прямої (шляхом аналізу відповідних частотних лексем) та непрямої (шляхом встановлення зв'язку з константами досвіду *невербального*) актуалізації концептів *WAR, TIME, LOVE, CARE, NURSING, HOME STRUGGLE* у тематичному фреймі; (4) дослідження форм зовнішнього (прямого, непрямого, невластне-прямого) та внутрішнього (цитованого монологу, психонарації, наративного монологу) персонажного мовлення – у зв'язку з позначеннями констант досвіду *невербального* як мисленнево-мовленнєвої діяльності; розкриття нарративних функцій констант досвіду *невербального* у дискурсі ХПТ (когнітивної, комунікативної, дискурсної). Все це дозволило дисертантці стверджувати про започаткування нового напрямку лінгвістичних досліджень: когнітивно-

наратологічне моделювання знання та досвіду, зокрема досвіду *невербального*, у дискурсі художнього прозового тексту.

Не можна оминати й важливість використання в дослідженні суцільної вибірки з 20 художніх прозових творів англійськомовних письменників ХХІ ст. на воєнну тематику, що представляють жанр роману. Емпіричну основу дослідження також склали лексеми (загальний обсяг – 2 380 857 одиниць), які належать до слотів семантичного фрейму (92 758 лексичних одиниць); конструкційні схеми синтаксичного фрейму (28 457 синтаксичних конструкцій); частотні лексеми, які актуалізують концепти ХПТ у тематичному фреймі (12 725 одиниць); фрагменти художнього дискурсу (18 324 одиниць), які містять пряме, непряме та невластиве пряме мовлення персонажів у наративному фреймі.

Слід звернути увагу на чітку структуру дослідження, послідовність та аргументованість положень дисертації. У дисертації досліджено та систематизовано теоретичні підходи, понятійно-категоріальний апарат і методологічний інструментарій, якими оперує авторка, і які пояснюють проблеми невербальної комунікації та невербальної поведінки в англійськомовному художньому дискурсі ХХІ ст. на воєнну тематику з позицій когнітивно-наратологічної парадигми.

Теоретичною значущістю відзначаються засади розвитку когнітивно-наратологічної теорії розуміння та інтерпретації художнього прозового тексту як комунікативно, когнітивно та дискурсно-орієнтованого феномену, а представлена дисертаційна праця є основою вивчення когнітивно-наратологічних (структурних, когнітивних, інтерпретаційних) особливостей побудови художньо-естетичної дійсності. Здійснений аналіз розширює теоретичні межі взаємодії художнього прозового тексту як об'єкта дослідження лінгвістики тексту у зв'язку з науковими концепціями когнітивної лінгвістики, когнітивної семантики, когнітивної граматики, когнітивної психології, когнітивної стилістики, когнітивної поезики та когнітивної герменевтики.

Прикладний потенціал має здійснений аналіз системного опису констант досвіду *невербального* як фреймової схеми у англійськомовних художніх творах

XXI ст. на воєнну тематику.

Окрему прикладну інноваційну значущість мають результати дослідження з реалізації когнітивного схематизування, яка виявляє функційну спрямованість семантики, синтаксису, актуалізацію концептів, з'ясування наративних функцій констант досвіду *невербального*, окреслюючи в такий спосіб напрям подальших розвідок у когнітивній наратології.

Поділяємо наукову позицію авторки, що розуміння та інтерпретація констант досвіду *невербального* у межах когнітивно-нاراتологічної парадигми є багаторівневим процесом, який заснований на філософських та когнітивних принципах розуміння смислу та виходить за межі взаємодії вербальних vs. невербальних чинників комунікативного процесу. Відповідно, константи досвіду *невербального* є елементами структури ХПТ, які сприяють динамічному розгортанню сюжету, формують розвиток персонажів, спонукають читача до виявлення емоцій та співпереживання, надають художній оповіді рис реалістичності, увиразнюють атмосферу та настрої ХПТ, посилюючи його образність, виявляють імпліцитний смисл оповіді.

Заслуговує на увагу твердження про те, що «константи досвіду *невербального* як поняття – це форма узагальненого абстрактного мислення, яка фіксує ознаки окремих елементів невербальної комунікації або їхнього класу; це логічна інтенція або конотація терміна; спосіб розуміння та абстрактного уявлення результатів пізнання через усвідомлення істотних характеристик; поняття є важливими у категоризації світу та є здатними до композиційних утворень» (с. 186). О. Д. Мельничук доводить, що поняття *невербального* є багатовимірним феноменом у зв'язку з трьома рівнями його реалізації: структурним, що виявляє вербалізовані елементи досвіду *невербального* у комунікативній системі художнього дискурсу; когнітивним, який організовує константи досвіду *невербального* у фреймовій схемі; та інтерпретаційним, що скеровує пізнання невербальної комунікації читачем як проекцію досвіду наратора.

У дисертації авторка чітко окреслює проблеми невербальної комунікації та невербальної поведінки у англійськомовному художньому дискурсі XXI ст. на

воєнну тематику з позицій когнітивно-нараторологічної парадигми.

Важливим науковим доробком авторки є запровадження методики розгортання фреймової схеми, що забезпечує пізнання ХПТ як надскладного варіативного смислу, вираженого на наративних рівнях у взаємодії наратора ↔ персонажів. Дисертантка реалізовує експериментальну верифікацію методики, яка ґрунтується на поетапному залученні засад когнітивно-нараторологічного підходу та комп'ютерного опрацювання текстової інформації, де серед лінгвістичних підходів найпродуктивнішим виявився системно-функційний підхід, що увиразнив взаємозалежність лексичних висловів, концептів та дискурсних зон наратора ↔ персонажів у фреймовій схемі.

Основні теоретичні положення і висновки дисертаційної роботи викладені у 50 публікаціях, з яких 2 монографії, 18 статей у наукових фахових виданнях, 9 статей – у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus, 15 статей апробаційного характеру та 6 статей у наукових фахових виданнях, які додатково відображають наукові результати дисертації. Опубліковані наукові праці (статті, матеріали наукових конференцій, монографії) та автореферат повно відображають результати проведених наукових досліджень. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації.

Основні положення дослідження, її матеріали та результати, знайдуть своє практичне застосування при укладанні навчальних та спеціальних курсів з нараторології, когнітивної лінгвістики, теорії тексту й дискурсу та подальшого наукового розвідок.

Слід зауважити, що оригінальність проведеного дослідження, методологічні підходи до розв'язання поставлених завдань, динамічність самого предмету дослідження зумовлюють низку дискусійних положень, які, на наш погляд, потребують уточнення:

- у підрозділі 2.3 дисертантка аналізує проблему ментальних/психічних моделей лінгвістичного вияву констант досвіду *невербального*. О. Д. Мельничук зауважує, що основними моделями у цьому контексті є фреймова (п. 2.3.1.),

актантна (п. 2.3.2.) та схемна (п. 2.3.3.) моделі. Водночас потребує більш детального пояснення: 1) подібність та відмінність цих моделей; 2) особливості їх використання у когнітивній наратології, 3) переваги залучення фреймової схеми до аналізу художнього дискурсу.

- твердження про роль читача є вагомими щодо інтерпретації художнього прозового тексту. Які теорії естетичної взаємодії читача з текстом формують методологічне підґрунтя когнітивної герменевтики (с. 173), оскільки Ви доводите, що «оповідь не є просто звершенням, яке пізнають через досвід і яким навчаються опановувати, вона є мовою, тобто вимовляє себе як *інший*» (с. 240).

- у дисертації авторка наводить тезу про те, що «вивчення емоцій як афекту зосереджене в лексичних та граматичних афективних маркерах, або ключах, і у жанровій різниці» (с. 226). У цьому зв'язку виникає запитання про те, яку роль відіграють константи досвіду *невербального* щодо концептуалізації емоцій у когнітивній стилістиці.

- дисертантка зауважує, що «один з головних напрямів семантики минулого століття полягав у розробці та ретельному застосуванні формальних, математичних модслей для характеристики мовної форми та значення» (с. 189). Відтак у чому полягає новітня суть філософії мови або філософії лінгвістичного аналізу?

- емпірична база даних підлягає статистичному опрацюванню у представленому дослідженні (с. 33). На Ваш погляд, які статистичні показники є найбільш значущими і на що вони вказують? Чому саме було обрано програмне середовище R для проведення статистичних розрахунків?

Зауважимо, що наведені міркування не впливають на високу оцінку дисертаційного дослідження О.Д. Мельничук, не знижують його наукової та практичної цінності. Висловлені побажання є дискусійними та спрямовані на привернення уваги дисертантки до ще не досліджених аспектів наукової проблеми.

Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації мають достатнє теоретичне, методологічне та емпіричне обґрунтування. Це обумовлене великою кількістю проаналізованих здобувачкою джерел, апробацією результатів

дослідження на науково-практичних конференціях, а також використанням сучасних загальнонаукових і конкретно-наукових методів дослідження.

Тема дисертації є актуальною, її структура є добре продуманою, а матеріал викладений логічно та послідовно. Отримані в роботі наукові результати в сукупності розв'язують важливу наукову проблему. Робота виконана на високому рівні.

Обсяг опрацьованого матеріалу, глибина аналізу, його результати, спрямованість на отримання нового знання і наявність чіткої концепції – все це дає підстави вважати, що дисертаційне дослідження на тему «Когнітивне схематизування досвіду *невербального* в англійськомовному художньому дискурсі» відповідає усім чинним вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук. Деякі питання присудження (позбавлення) наукових ступенів», затвердженим постановою КМУ № 1197 від 17.11.2021 зі змінами внесеними згідно з Постановою КМУ № 502 від 19.05.2023, а сама авторка, Мельничук Оксана Дмитрівна, **заслуговує** на присудження їй наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 - германські мови.

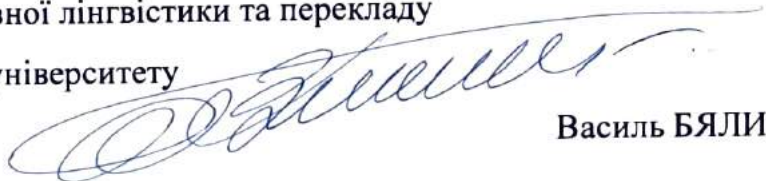
Офіційний опонент

Доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

Василь БЯЛИК

Підпис проф. Бялика В.Д. підтверджую

Вчений секретар Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Наталія ЯКУБОВСЬКА